

*Гура Н. П.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»**Козак Г. В.**магістр кафедри теорії та практики перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»*

СТРУКТУРНО-МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНИХ НІМЕЦЬКИХ ПРИКМЕТНИКІВ (НА МАТЕРІАЛІ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню структурних та словотвірних особливостей складних прикметників у галузі машинобудування та виділення основних продуктивних моделей. Машинобудування – це провідна комплексна галузь обробної промисловості, що включає в себе понад 300 різних підгалузей виробництва, які постійно змінюються й оновлюються. Швидкий розвиток технологій приводить до змін у мовних процесах. Необхідність передачі різноманітних ознак, якостей та властивостей у сфері терміноутворення спричинила появу нових термінів, в утворенні яких беруть активну участь прикметники, зокрема складні. Ад'єктивні композити, головними ознаками яких є наявність декількох основ та їхня цільнооформленість, слугують зручним засобом для передачі складних понять у стислій, компактній формі, а їхні комбінаторні можливості майже безмежні.

За своєю структурою більшість ад'єктивних композитів машинобудівної галузі (97%) є двочленними. Це пояснюється тим, що композити, які утворені з більше ніж двох основ, ускладнюють розуміння та не виконують умови стислості та чіткості, яким повинен відповідати термін.

Оснovoю дослідження становлять повноскладні ад'єктивні композити – 70%. 25% складних прикметників добору поєднані між собою за допомогою з'єднувального елемента *-s*, який є характерним сполучним елементом іменника.

Користуючись термінами як готовими одиницями мови, можна виділити основні продуктивні моделі та класифікувати їх на основі цих моделей, отже, розкрити процеси створення нової фахової лексики, оскільки словотвірна модель – це стабільна структура, яка має узагальнене категоріальне значення.

Аналіз добору складних прикметників машинобудівної галузі дозволив виділити 5 продуктивних моделей. Вони мають неоднорідний склад, а продуктивність різних частин мови у творенні композитів різна. Оскільки в роботі досліджуються ад'єктивні композити, то другим компонентом є прикметники із суфіксами *-ig*, *-isch*, *-lich*, а також діеприкметники, першим компонентом можуть виступати іменник, прикметник, основа дієслова, числівник, займенник і прийменник.

Найпродуктивнішими моделями складних прикметників машинобудівної галузі є **Substantiv + Adjektiv** (62%) та **Adjektiv + Adjektiv** (24%). Словотвірна активність першої моделі пояснюється тим, що іменник є найбільш поширеним класом слів і служить для називання нових реалій у всіх сферах життя людини.

Ключові слова: складний прикметник, композит, словотвірна модель, машинобудівна галузь, іменник.

Постановка проблеми. Машинобудування – ключова галузь сучасної промисловості й основа економіки будь-якої країни. Це провідна комплексна галузь обробної промисловості, що включає в себе понад 300 різних підгалузей виробництва, які постійно змінюються й оновлюються. Упровадження передових форм організації виробництва, безперервний розвиток і вдосконалення засобів виробництва, створення принципово нових машин і технологічних процесів, які набули поширення в багатьох країнах світу, викликає попит на дослідження функціональних і системних аспектів термінології цієї сфери.

Швидкий розвиток технологій приводить до змін у мовних процесах. Необхідність передачі різноманітних ознак, якостей і властивостей у сфері терміноутворення спричинила появу нових термінів, в утворенні яких беруть активну участь прикметники, зокрема складні. Ад'єктивні композити, головними ознаками яких є наявність декількох основ та їхня цільнооформленість, слугують зручним засобом для передачі складних понять у стислій, компактній формі, а їхні комбінаторні можливості майже безмежні. Варто зазначити, що композитний спосіб утворення слів є надзвичайно продуктивним і активно використовується в різних термінологічних системах німецької мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праці М. Степанової, І. Чернишової, М. Фляйшера, А. Іскоз і А. Ленкової заклали основи вивчення складних прикметників, які знайшли подальший розвиток у галузевих дослідженнях Б. Тавасієвої, І. Такташевої та Ю. Зав'ялової. Однак ріст продуктивності ад'єктивних композитів у фаховій мові та відсутність спеціальних досліджень складних прикметників машинобудівної галузі зумовлює **актуальність** цього дослідження.

Мета статті полягає в аналізі структурних і словотвірних особливостей складних прикметників галузі машинобудування та виділенні основних продуктивних моделей.

Матеріал дослідження – 200 ад'єктивних композитів, які отримані шляхом суцільного добору з фахової літератури з машинобудування (підручники, журнали та комп'ютерні сайти).

Виклад основного матеріалу. Прикметники відіграють важливу роль у фаховій мові та мають велике значення у терміноутворенні, зокрема під час утворення складних термінів і термінів-словосполучень у науково-технічній галузі. Нові

технології, методи та виробу отримують уточнене найменування шляхом опису терміна-іменника прикметником, створюючи видові терміни: *wissenschaftlich-technischer Fortschritt*. Прикметники також можуть бути самостійними термінами: *reibschlüssig, fertigungsgerecht*.

Розвиток науково-технічного прогресу привів до виникнення та розширення нових складних прикметників. Вони допомагають якомога точніше позначити новітні технології та механізми сучасності. Складні прикметники частіше за все складаються із двох основ, рідше із трьох та чотирьох.

За своєю структурою більшість ад'єктивних композитів машинобудівної галузі (97%) є двочленими: *die Wartung + s + frei = wartungsfrei, die Vibration + s + beständig = vibrationsbeständig, der Prozess + gerecht = prozessgerecht*. Тільки 3% вибірки складають трьохчленні прикметники: *die Kraft + der Fluss + gerecht = kraftflussgerecht, hoch + warm + fest = hochwarmfest*. Чотирьохчленні прикметники не є розповсюдженими і під час аналізу вибірки не були виявлені. Це пояснюється тим, що композити, які утворені з більш ніж двох основ, ускладнюють розуміння та не виконують умов стислості та чіткості, яким повинен відповідати термін.

Спираючись на класифікацію М. Степанової, складні прикметники розподілено залежно від наявності або відсутності з'єднувального елемента на повноскладні та неповноскладні [4, с. 112]. Повноскладні прикметники є простим з'єднанням двох основ без з'єднувального елемента, наприклад: *der Bogen + verzahnt = bogenverzahnt, der Werkstück + gebunden = werkstückgebunden*. Неповноскладні композити характеризуються наявністю сполучного елемента між частинами *-(e) s-*, *-(e) n-*, рідше *-e*. Наприклад: *Die Störung + s + bedingt = störungsbedingt, die Sicherheit + s + relevant = sicherheitsrelevant*. Основна функція сполучного елемента – це спроба полегшити вимову та читання слова.

Основу дослідження становлять повноскладні ад'єктивні композити (70%), наприклад: *mehr + schnittig = mehrschnittig, hoch + flexibel = hochflexibel, niedrig + schwellig = niedrigschwellig*. 25% складних прикметників добору поєднані між собою за допомогою з'єднувального елемента *-s*, наприклад: *der Zwang + s + läufig = zwangsläufig, die Anwendung + s + bezogen = anwendungsbezogen*. Оскільки в нашому доборі переважає модель **Substantiv + Adjektiv**, то характерним сполучним елементом є *-(e) s-*, що походить від закінчення родового відмінку іменника.

Користуючись термінами як готовими одиницями мови, можна виділити основні продуктивні моделі та класифікувати їх на основі цих моделей, отже, розкрити процеси створення нової фахової лексики. Словотвірна модель – це «відображення в низці похідних слів певного словотвірного значення у всій складності його зв'язків» [3, с. 23]. Це стабільна структура, яка має узагальнене категоріальне значення.

Оскільки фахова лексика є частиною загальнолітературної мови, то вона підпорядковується загальним закономірностям морфологічного способу словотвору. Отже, утворення складних прикметників відбувається за загальними словотвірними моделями.

Досліджуючи складні прикметники, А. Іскоз і А. Ленкова виділяють 6 основних моделей [5, с. 39]:

1. **Adjektiv + Adjektiv = Adjektiv**: *dunkelrot, hellblau*.
2. **Substantiv + Adjektiv = Adjektiv**: *blutrot, stockdunkel*.

3. **Verb + Adjektiv = Adjektiv**: *merkwürdig, glanzschwarz*.

4. **Zahlwort + Adjektiv = Adjektiv**: *zweigliedrig, dreistockig*.

5. **Pronomen + Adjektiv = Adjektiv**: *diesbezüglich, selbstgefällig*.

6. **Preposition + Adjektiv = Adjektiv**: *unterirdisch, überglücklich*.

Вищезазначені моделі й аналіз добору складних прикметників машинобудівної галузі дозволили виділити такі продуктивні моделі:

1. **Substantiv + Adjektiv = Adjektiv**, яка складає 62% добору: *die Arbeit + frei = arbeitsfrei, die Form + schlüssig = formschlüssig, die Korrosion + beständig = korrosionsbeständig, der Kreis + rund = kreisrund*. Її активність пояснюється субстантивним характером термінології, оскільки найбільшу функціональну продуктивність мають основи іменників. Іменник, який виступає першим компонентом композита, допомагає прикметнику описати найбільш чітко та точно нову лексему. Отже, утворені за допомогою цієї моделі прикметники вказують на предметно-якісні характеристики поняття.

2. **Adjektiv + Adjektiv = Adjektiv** (24%), яка утворюється шляхом складання двох ад'єктивних основ: *gleich + mäßig = gleichmäßig, niedrig + schwellig = niedrigschwellig, fein + mechanisch = feinmechanisch*. У даній моделі перший компонент уточнює якість прикметника.

3. **Zahlwort + Adjektiv = Adjektiv** становить 6% добору й утворюється шляхом поєднання числівника із прикметником: *zwei + schneidig = zweischneidig, drei + dimensional = dreidimensional, ein + schneidung = einschneidig*.

4. **Adverb + Adjektiv = Adjektiv** становить 4%, де перший компонент прислівник уточнює значення складного прикметника: *mehr + schnittig = mehrschnittig, links+seitig = linksseitig*.

5. **Verb+Adjektiv = Adjektiv** найменш численна, оскільки становить всього 2% добору: *saug(en) + fähig = saugfähig, reib(en) + schlüssig = reibschlüssig, rüttel(n) + sicher = rüttelsicher*. Дієслово представлено основою початкової форми. Воно втрачає свої спеціальні граматичні властивості та вступає в атрибутивні відношення.

Решта 2% припадають на непродуктивні моделі, які представлені займенником або прийменником як першим компонентом: *selbst + fahrend = selbstfahrend, außer + gewöhnlich = außergewöhnlich*.

Як переконливо доводить морфологічний аналіз ад'єктивних композитів, вони мають неоднорідний склад. Оскільки в роботі досліджуються ад'єктивні композити, то другим компонентом виступає прикметник або дієприкметник, а першим компонентом можуть виступати іменник, прикметник, основа дієслова, числівник, займенник і прийменник. Варто також підкреслити, що продуктивність різних частин мови у творенні композитів різна. Як уже було зазначено, найпродуктивнішою частиною мови є іменник, що пов'язано з його «безмежною можливістю вступати у зв'язки з іншими основами у формі складного слова та становить специфічну рису структури німецької мови» [1, с. 1].

Для добору ад'єктивних композитів галузі машинобудування характерне широке використання суфіксів *-ig, -isch, -lich* у другому компоненті, який виражений прикметником: *schlüssig, beständig, winklig, mechanisch, zylindrisch, symmetrisch, wirklich*. Усі три суфікси часто використовуються для утворення прикметників від основ іменників: *der Winkel + ig = winklig, der Zylinder*

+ *isch* = *zylindrisch*, *das Werk* + *lich* = *werklich*. Іменники з кореневою *a*, *o*, *u* можуть отримати умлаут: *der Bestand* + *ig* = *beständig*, *der Schluss* + *ig* = *schlüssig*, або втратити кінцеву *e*: *die Symmetrie* + *isch* = *symmetrisch*. Унаслідок широкої семантики ці суфікси є продуктивними, оскільки надають прикметникам значення наявності певної якості або властивості.

Також привертає увагу той факт, що другим компонентом складного прикметника часто виступає дієприкметник (25% добору), який має водночас властивості і прикметника / прислівника, і дієслова: *kraftumsetzend*, *kraftumsetzend*, *werkstückgebunden*, *störungsbedingt*, *bogenverzahnt*. Дієприкметники часто використовуються в «атрибутивному (прикметниковому) вжитку та відповідають дієприкметникам теперішнього (Partizip I) чи минулого (Partizip II) часів» [2, с. 290]. За кількістю переважає Partizip II – 15%. Це можна пов'язати з тим, що в галузі машинобудування домінують роль відіграє процес, а не дійова особа.

Щодо продуктивності моделей складних прикметників машинобудівної галузі, то загалом вони збігаються з основними моделями, запропонованими А. Іскоз і А. Ленковою, що лише підтверджує тезис про загальність словотворчих процесів. Однак є особливості, що характерно для ад'єктивних композитів терміносистеми машинобудування. Так, з усього загалу виділяється модель **Adverb + Adjektiv** → **Adjektiv**, яку дослідниці не виділяють узагалі. У цьому є сенс, адже вона не належить до найпродуктивніших, проте її словотвірна потенція перевищує такі визнані моделі, як: **Preposition + Adjektiv** → **Adjektiv** та **Pronomen + Adjektiv = Adjektiv**.

Висновки. Отже, словоскладання є одним із найпродуктивніших методів утворення німецьких складних прикметників машинобудівної галузі. У результаті аналізу добору виявлено, що переважають двокомпонентні композити, утворенні шляхом складання двох основ без з'єднувального елемента, що зумовлено розвитком мови, адже під час їх утворення не залучається новий мовний матеріал.

Нові складні прикметники в машинобудівній термінології створюються шляхом формування складної основи, компонентами якої можуть бути різні частини мови. Структурний аналіз ад'єктивних композитів довів, що вони створюються на основі елементів словоскладання та моделей загальної лексики, але мають свої особливості. Найпродуктивнішими моделями складних прикметників машинобудівної галузі є **Substantiv + Adjektiv** (62%) та **Adjektiv + Adjektiv** (24%). Словотвірна активність першої моделі пояснюється тим, що іменник є найбільш поширеним класом слів і служить для називання нових реалій у всіх сферах життя людини. Другим компонентом адекватного композита часто виступають прикметники із суфіксами *-ig*, *-isch*, *-lich* та дієприкметники.

Однак проблема вивчення специфіки утворення складних прикметників у машинобудівній галузі не може бути розкрита в межах однієї статті, оскільки фахові терміносистеми постійно поповнюються новотворами. Перспективним напрямом подальших досліджень може бути структурно-морфологічний аналіз ад'єктивних композитів терміносистем інших галузей техніки з метою виявлення їхніх загальних закономірностей і розходжень у механізмах творення.

Література:

1. Башук Н. Складні іменники в німецькій мові та способи їх перекладу українською. Фаховий та художній переклад теорія, методологія, практика : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. 2011. URL: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/23195> (дата звернення: 19.06.2019).
2. Кияк Т., Огуй О., Науменко А. Теорія та практика перекладу (німецька мова). Вінниця : Нова книга, 2006. 592 с.
3. Рожкова А. Словотвірні моделі двокомпонентних термінів-комполітів галузі права корейської мови. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Східні мови та літератури. 2010. № 16. С. 22–27.
4. Степанова М. Словообразование современного немецкого языка. Москва : Литература на иностранных языках, 1953. 375 с.
5. Iskos A. Deutsche Lexikologie. Leningrad : Prosveschtschenije, 1970. 295 с.

Gura N., Kozak G. Structural and morphological peculiarities of German compound adjectives (on material of the machine-building branch)

Summary. The article deals with the study of structural and word-formative peculiarities of compound adjectives in the machine-building branch and the distinguish basic productive models. The machine-building is the leading integrated manufacturing industry, which includes more than 300 different sub-industries of production, which are constantly changing and updating. The rapid development of technology leads to changes in language processes. The need for the transfer of various features, qualities and properties in the field of terminology led to the emergence of new terms. Adjectives, in particular compound ones are actively involved in their formation. The main features of the adjectives are the presence of several stems and their continuity, which serve as a convenient means for conveying complex concepts in a compressed, compact form, and their combinatorial possibilities are almost limitless.

In their structure, the vast majority of the compound adjectives of the machine-building branch (97%) are binomial. This is due to the fact that compound words which are formed from more than two stems, complicate understanding and do not fulfill the conditions of brevity and clarity, which the term should conform to.

The basis of the case study is full- compound adjectives 70%. 25% of compound adjectives are connected with the joining element *-s*, which is a characteristic connecting element of the noun.

Using the terms as ready units of speech, one can distinguish the main productive models and classify them based on these models, and therefore, to disclose the processes of creating a new professional vocabulary, since the word formation pattern is a stable structure that has a generalized categorical significance.

The analysis of the selection of compound adjectives of the machine-building branch allowed to distinguish 5 productive models. The models have a heterogeneous composition and the productivity of different parts of speech in composing is different. As compound adjectives are studied in the article, the second component is adjectives with the suffixes *-ig*, *-isch*, *-lich* and the participle, and the first component can be a noun, an adjective, a verb, a numeral, a pronoun, and a preposition.

The most productive models of compound adjectives in the machine-building branch are **Substantiv + Adjektiv** (62%) and **Adjektiv + Adjektiv** (24%). The word formation activity of the first model is due to the fact that the noun is the most common class of words and used to name new realities in all spheres of human life.

Key words: compound adjective, composite, word formation pattern, mechanical engineering industry, noun.